

СЕРІЯ «НАУКОВІ ПРАЦІ  
КАФЕДРИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА  
НАЦІОНАЛЬНОГО ЮРИДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ  
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО»

**Я. О. МЕНІВ**

**ОСОБЛИВОСТІ  
ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ  
ДІЯЛЬНОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ  
ОРГАНІЗАЦІЙ ВЕЛИКОГО  
БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ**

**Монографія**

Харків  
«Право»  
2021

УДК 346.2:658(477)  
М50

Серія заснована 2013 року

*Рекомендовано до друку вченою радою  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
(протокол № 4 від 23 листопада 2021 р.)*

**Рецензенти:**

*О. П. Подцерковний* – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, завідувач кафедри господарського права та процесу Національного університету «Одеська юридична академія»;

*І. І. Килимник* – кандидатка юридичних наук, доцентка, завідувачка кафедри правового забезпечення господарської діяльності Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова

**Менів Я. О.**

**М50** Особливості правового забезпечення діяльності господарських організацій великого бізнесу в Україні : монографія / Я. О. Менів. – Харків : Право, 2021. – 200 с. – (Серія «Наукові праці кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого»).

ISBN 978-966-998-302-2

Монографію присвячено дослідженню особливостей правового забезпечення діяльності господарських організацій великого бізнесу в Україні, зокрема з'ясуванню публічних інтересів щодо функціонування великого бізнесу, трансформаційних властивостей економічної влади господарських організацій, правового регулювання процесів концентрації капіталу. Розроблено рекомендації щодо вдосконалення особливостей правового забезпечення діяльності господарських організацій великого бізнесу в Україні, формулювання теоретико-методологічних положень і практичних висновків щодо закріплення засад регулювання діяльності господарських організацій великого бізнесу в процесі вдосконалення законодавства України та програмних документів у визначеному напрямку.

Сформульовані правові позиції, висновки та пропозиції можуть бути корисними фахівцям у галузі права, економіки, державного управління, науковцям, викладачам і студентам.

**УДК 346.2:658(477)**

ISBN 978-966-998-302-2

© Менів Я. О., 2021

SERIES «SCIENTIFIC WORKS OF THE DEPARTMENT  
OF ECONOMIC LAW YAROSLAV MUDRYI  
NATIONAL LAW UNIVERSITY»

**YAROSLAVA MENIV**

**FEATURES OF LEGAL SUPPORT  
OF THE ACTIVITY OF BIG BUSINESS  
ORGANIZATIONS IN UKRAINE**

**Monograph**

Kharkiv  
«Pravo»  
2021

The series was founded in 2013

*The issue is recommended for publication by the Academic Council  
of Yaroslav Mudryi National Law University  
(the protocol No. 4 of 23.11.2021)*

**Reviewers:**

*Oleg Podtserkovnyi* – Doctor of Law Sciences, Professor, head of the department of commercial law and legal proceedings in the National University «Odessa Law Academy»;

*Inna Kilimnik* – Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, head of the department of legal support of economic activity in O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

**Meniv Yaroslava**

M54      Features of Legal Support of the Activity of Big Business Organizations in Ukraine : monograph / Yaroslava Meniv. – Kharkiv : Pravo, 2021. – 200 p. – (Series «Scientific Works of the Department of Economic Law Yaroslav Mudryi National Law University»).

ISBN 978-966-998-302-2

The monograph is devoted to the study of the peculiarities of the legal support of large business organizations in Ukraine, in particular, to clarify public interests in the functioning of big business, the transformational properties of economic power of business organizations, legal regulation of capital concentration. Recommendations for improving the features of legal support of large business organizations in Ukraine, formulation of theoretical and methodological provisions and practical conclusions on consolidating the principles of regulating large business organizations in the process of improving Ukrainian legislation and policy documents in a certain direction.

Submitted proposals will be useful for scientists, business lawyers, teachers of business law, graduate students and students of legal and economic specialties of higher educational institutions.

**UDC 346.2:658(477)**

ISBN 978-966-998-302-2

© Meniv Yaroslava, 2021

## **ЗМІСТ**

|                        |          |
|------------------------|----------|
| <b>Передмова .....</b> | <b>6</b> |
|------------------------|----------|

### **РОЗДІЛ 1**

#### **ЕКОНОМІЧНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЯЛЬНОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ВЕЛИКОГО БІЗНЕСУ**

|                                                                                                                                 |    |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| 1.1. Виникнення та становлення великого бізнесу в Україні та світі.....                                                         | 9  |
| 1.2. Господарсько-правова кваліфікація великого бізнесу та його<br>порівняльна характеристика з малим та середнім бізнесом..... | 21 |
| 1.3. Публічні інтереси щодо функціонування великого бізнесу .....                                                               | 37 |
| Висновки до розділу 1 .....                                                                                                     | 48 |

### **РОЗДІЛ 2**

#### **ЕКОНОМІЧНА ВЛАДА ЯК ВЛАСТИВІСТЬ ВЕЛИКОГО БІЗНЕСУ**

|                                                                                      |    |
|--------------------------------------------------------------------------------------|----|
| 2.1. Економічна влада господарських організацій<br>та її феноменологія.....          | 52 |
| 2.2. Трансформаційні властивості економічної влади<br>господарських організацій..... | 66 |
| 2.3. Господарсько-правові засоби обмеження економічної влади.....                    | 80 |
| Висновки до розділу 2 .....                                                          | 94 |

### **РОЗДІЛ 3**

#### **ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВЕЛИКОГО БІЗНЕСУ**

|                                                                                                |            |
|------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| 3.1. Правова регламентація холдингових відносин великого бізнесу.....                          | 98         |
| 3.2. Правове регулювання процесів концентрації капіталу.....                                   | 115        |
| 3.3. Державно-приватне партнерство як форма<br>господарської взаємодії з державою .....        | 131        |
| 3.4. Спеціальний правовий режим діяльності<br>господарських організацій великого бізнесу ..... | 149        |
| Висновки до розділу 3 .....                                                                    | 166        |
| <b>Висновки .....</b>                                                                          | <b>171</b> |
| <b>Список використаних джерел .....</b>                                                        | <b>182</b> |

## ПЕРЕДМОВА

Здобуття незалежності України ознаменувалось процесами демократичних економічних реформ, які спрямовані на ефективну інтеграцію в світове економічне співтовариство.

На сьогодні слід констатувати, що за рахунок прийняття ряду законів в Україні було проведено демонтаж планової економіки та почався етап відтворення структур притаманних ринковій економіці. Проте, пострадянська специфіка даних процесів зумовила те, що за допомогою приватизаційних явищ та тіньового капіталу відбулася економічна концентрація і формування потужних фінансово-промислових груп. Як результат, виник широкий прошарок дрібних та середніх підприємців, але сформувалися і могутні групи організацій великого бізнесу з монопольним становищем на відповідних ринках, які у різних правових формах здобувають все більшого впливу і визначають зміст державної економічної політики держави. Ураховуючи наведене, діяльність великого бізнесу потребує чіткого господарсько-правового забезпечення з боку вітчизняного законодавства.

Нині в Україні існує вакуум у законодавстві щодо регламентації функціонування великого бізнесу, а також вакуум концепцій державної підтримки суб'єктів великого підприємництва України як важливого чинника розвитку ринкової економіки у нашій державі. (Адже положення ст. 55 Господарського кодексу України щодо суб'єктів великого підприємництва та ст. 5 Закону України «Про приватизацію державного та комунального майна» щодо об'єктів великої приватизації, ґрунтуються на вельми умовних спеціалізованих кваліфікаційних критеріях і не можуть бути прийнятними в контексті парадигми розподілу економічної влади в системі господарювання).

Актуальним питанням є швидке економічне зростання, оскільки нині спостерігається значне відставання нашої країни від держав зі сталою ринковою економікою. Саме тому господарські організації великого бізнесу, як основні рушії економіки країни викликають різнобічний науковий інтерес.

Актуальність питання особливостей правового забезпечення діяльності господарських організацій великого бізнесу зумовлена пошуком механізмів стримувань та противаг у діяльності цих організацій як між собою, так і в системному контексті, встановленням нормативно-правових засобів обмеження їх діяльності як монопольних суб'єктів ринку, напрацюванням

теоретичних положень у напрямку визначення природи цих утворень, цілей їх функціонування тощо.

Основним завданням господарсько-правової науки у цьому напрямі слід визнати створення та постійне удосконалення правового механізму регулювання відносин за участю господарських організацій великого бізнесу та встановлення принципових положень щодо них, які ґрунтуються на суспільно-економічних та конституційно-правових цінностях. За таких умов весь алгоритм побудови вектору розвитку досліджуваних відносин повинен мати, у першу чергу, соціальну зорієнтованість, яка досягається шляхом чіткого проведення відповідної економічної політики держави.

Питання особливостей правового забезпечення діяльності господарських організацій великого бізнесу в Україні входять до предмету та досліджуються господарсько-правовою наукою. Однак такі елементи цих відносин як публічні інтереси щодо функціонування великого бізнесу, економічна влада господарських організацій та її феноменологія, трансформаційні властивості економічної влади господарських організацій, правова регламентація холдингових відносин великого бізнесу, правове регулювання процесів концентрації капіталу, державно-приватне партнерство як можлива форма господарської взаємодії таких організацій з державою, спеціальний правовий режим діяльності господарських організацій великого бізнесу, не були досі предметом аналізу у господарсько-правовій доктрині.

Усе вищевказане дає підстави стверджувати про особливу актуальність монографії, присвяченій комплексному дослідженню особливостей правового забезпечення діяльності господарських організацій великого бізнесу в Україні у межах загального процесу модернізації та адаптації національного громадського законодавства.

Монографія є викладенням основного змісту дисертації, захищеної 19 жовтня 2021 року у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого.

У зв'язку з цим хочу подякувати передусім своєму чоловікові за допомогу й підтримку на обраному мною шляху.

Особливу подяку висловлюю науковому керівнику, завідувачу кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктору юридичних наук, професору Д. В. Задихайлу за набутий інтерес до обраної теми, а також господарського права в цілому, підтримку в написанні роботи на всіх етапах, а також створення сприятливої та доброзичливої атмосфери для плідної творчої діяльності.

Окрему подяку хотілося б висловити моїм офіційним опонентам, зокрема, члену-кореспонденту НАПрН України, доктору юридичних наук, професору О. П. Подцерковному та кандидатці юридичних наук, доцентці І. І. Килимник за глибокий аналіз моєї роботи та позитивну оцінку її результатів.

Хотілося би висловити подяку шановному Голові спеціалізованої вченої ради, доктору юридичних наук, професору В. Л. Яроцькому за створення сприятливої та позитивної атмосфери під час захисту дисертації.

Крім того, хотілося б подякувати шановному колективу кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, зокрема докторкам юридичних наук В. С. Мілаш та Т. І. Швидкій за висловлення слушних та корисних зауважень для подальшого вдосконалення цієї наукової праці.

## РОЗДІЛ 1

---

# ЕКОНОМІЧНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЯЛЬНОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ВЕЛИКОГО БІЗНЕСУ

### **1.1. Виникнення та становлення великого бізнесу в Україні та світі**

У економічній системі будь-якої країни співіснують підприємства і приватна власність різних рівнів. Переважну більшість складають середні і малі підприємства – індивідуальні, партнерства, різноманітні кооперативи, закриті і відкриті акціонерні товариства. Великих власників порівняно небагато, але саме вони мають вирішальний вплив на конкурентоспроможність країни, на її місце в глобальній економіці. Великі об'єднання (корпорації, особливо транснаціональні) – це й інвестиції, і новітні технології, й інноваційна діяльність.

Ефективність функціонування ринкової моделі економіки залежить від низки факторів. Одним із таких є існування та взаємодія підприємств великого, середнього та малого бізнесу. В умовах глобалізації світової економіки, які мають своїм підґрунтям ринкові засади та приватну власність, успіх будь-якої країни залежить, у першу чергу, від існування конкурентоспроможної продукції національних (або транснаціональних) приватних компаній, які є основними гравцями на міжнародних ринках. Масштаби діяльності таких компаній свідчать про те, що вони є представниками великого бізнесу. Саме їх здатність підвищувати якість власної продукції, запроваджувати інновації, здійснювати модернізацію виробництва, шукати нові товарні ніші на світовому ринку є умовою конкурентоспроможності національної економіки у цілому.

Крім того, направлення світових економічних процесів відбуваються під впливом глобалізації. Саме тому, національні моделі постають перед вибором оптимального напрямку розвитку, що має враховувати особливості її господарської еволюції. Вирішальним фактором формування системи взаємодії, що дозволяє національній економіці інтегрувати на глобальний ринок є діяльність корпорацій та їх об'єднань. Процеси консолідації, що спричинили значні зміни у середовищі національних підприємств призвели до створення великих корпоративних структур, які спроможні забезпечити концентрацію капіталу, широко впроваджувати ноу-хау та залучати значні інвестиції. Таке явище є об'єктивним. Тому, дослідження проблеми корпоратизації економіки становить не лише теоретичний, а й практичний інтерес. А недостатня наукова обґрунтованість концепції розвитку корпоративних структур в умовах глобальної конкуренції зумовлює актуальність дослідження цього явища<sup>1</sup>.

Як і будь-яке явище великий бізнес не виник стихійно, а став наслідком розвитку певних економічних процесів, які відбувалися у світі на окремих історичних етапах розвитку. У зв'язку з цим, питання, пов'язане з виникненням та становленням великого бізнесу у світі та, зокрема, в Україні доцільно розглянути у його історичному контексті, виділивши окремі етапи розвитку.

Перший етап – *етап зародження* (1820–1915 р.р.). Цей етап характеризується розвитком продуктивних сил розвинутих на той час країн, які проходили у вільній конкуренції між підприємствами щодо ринків збуту продукції. Основними напрямками підприємницької діяльності на той час були ремісництво, виробництво верстатів та різного-роду продукції.

Особливістю цього етапу було те, що між підприємствами відбувалася боротьба за ринки збуту продукції, з прагненням мінімізувати зіткнення неочікуваних ситуацій в ринковому середовищі, зусилля підвищити прибуток шляхом зростання цін. Зв'язки у межах великих підприємств здійснювалися за принципом домінанти влас-

---

<sup>1</sup> Менів Я. О. Правові форми об'єднання підприємств в господарській організації великого бізнесу. *Економічна теорія та право*. №2 (29). 2017. С. 157

ника над працівником. Іншими словами, названі зв'язки проходили через призму домінуючого становища власника у всіх випадках їхніх зв'язків<sup>1</sup>.

Цей етап характеризується виникненням загальновідомих у світовому масштабі фінансово-промислових груп, пов'язаних з іменами Джона Рокфеллера та Майера Ротшильда.

Так, через різкий попит на бензин та нафтопродукти, заснована у 1870 році Джоном Рокфеллером «Standard Oil» ( правонаступником є Exxon Mobil) на сьогодні є однією з найбільших нафтових компаній у світі, а також однією із найбільших корпорацій у світі за розміром ринкової капіталізації (\$330 млрд. станом на лютий 2019 р.)<sup>2</sup>. Завдяки проведенню, на той час, агресивної політики злиття та поглинання Джон Рокфеллер фактично створив монополію на ринку нафтопродуктів, чим зумовив швидкий розвиток діяльності своєї компанії не лише у США, а й за її межами.

Не менш відомою постаттю у світовій економіці є Майер Ротшильд, який був засновником династії Ротшильдів – відомих підприємців та банкірів. На цьому етапі розвитку великого бізнесу Ротшильди внесли свій вклад в історію розвитку світової економіки створенням таких компаній як Alliance Assurance (1824) (на сьогодні страхова група RSA), Chemin de Fer du Nord (1845), Rio Tinto Group (1873) (одна з найбільших гірничо-видобувних компаній). Крім того, Ротшильди були одними з ініціаторів створення Федеральної резервної системи США (1913 р.)<sup>3</sup>.

Таким чином, етап зародження характеризується виникненням великих фінансово-промислових груп, які не лише створили ритм розвитку світової економіки, а й стали причиною виникнення необ-

---

<sup>1</sup> Ісаєнков О. О., Ісаєнков К. О. Історичні етапи розвитку підприємства та підприємництва. *Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіону*. 2012. С. 73

<sup>2</sup> Ротшильды и Рокфеллеры история семей и богатства. Финансовый журнал Change Currency. URL: <https://changepurrency.ru/rotshildy-i-rokfellery-istoriya-semej-i-bogatstva/>

<sup>3</sup> Ротшильды. Википедия. URL: [ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%BE%D1%82%D1%88%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%B4%D1%8B](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%BE%D1%82%D1%88%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%B4%D1%8B).

хідності врегулювання їх діяльності на нормативному рівні у подальшому.

Наступний етап – *етап монополізації* (1915–1945 р.р.). Особливістю цього періоду було те, що підприємства функціонували в умовах підвищення концентрації капіталу, утворювалися монополістичні структури економіки, що було підставою придушення малих та середніх підприємств.

Така монополізація великими підприємствами зумовила можливості монопольного прибутку, де малі й середні підприємства не були конкурентоспроможними з ними. Ці підприємства намагалися кооперуватися з великим капіталом для того, щоб забезпечити надання послуг у галузях, які були не вигідними з економічної точки зору для великих фірм. У США на цей час виникає нова форма підприємництва, продаж фірмової продукції великих підприємств, яка стала імпульсом для активізації підприємницьких структур у різних країнах і була однією з форм зв'язків між великими та малими фірмами<sup>1</sup>.

Особливістю розглядуваного етапу є виникнення транснаціональних корпорацій (далі – ТНК), які стали не лише міжнародними виробниками промислових продуктів на основі прямих іноземних інвестицій, а й механізмами концентрації капіталу. Яскравим прикладом виникнення ТНК є компанія Electrolux, яка була створена на початку ХХ століття і вже наприкінці 1920-х р.р. вийшла на ринок Австралії та Нової Зеландії, організувавши там своє виробництво. В останнє десятиліття «Electrolux» придбала компанію «White Consolidated» – третього в США виробника побутової техніки під маркою «Westinghouse Electric», «Gibson Electric» тощо, «Zanussi» – найбільшого виробника електротоварів в Італії і всієї Південної Європи, а також «AEG» – головного виробника електротоварів в Німеччині<sup>2</sup>.

---

<sup>1</sup> Ісаєнков О. О., Ісаєнков К. О. Історичні етапи розвитку підприємства та підприємництва. *Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіону*. 2012. С. 73

<sup>2</sup> Мировая экономика. Под ред. Б. М. Смитненко. URL: [https://stud.com.ua/6929/ekonomika/strategiya\\_diyalnosti\\_suchasniy\\_svitoviy\\_ekonomitsi#35](https://stud.com.ua/6929/ekonomika/strategiya_diyalnosti_suchasniy_svitoviy_ekonomitsi#35)

Таким чином, етап монополізації зумовив виникнення великих підприємств не лише з точки зору економіки окремої країни, а й в масштабах світової економіки. Характерною особливістю цього періоду стало виникнення монопольних суб'єктів господарювання, які у результаті своєї діяльності поглинули значну частину малого та середнього бізнесу.

Третій етап – *етап інтелектуалізації* (1945–1985 р.р.) охарактеризувався становленням та розвитком підприємницьких структур, які у результаті своєї діяльності інтенсивно використовували результати науки і техніки. Такі процеси відбувалися передусім у економічно-розвинених країнах, таких як США, Велика Британія, Франція, Канада тощо.

На цьому етапі розвитку великого бізнесу виникають корпорації у таких домінуючих галузях як електротехніка, електроніка, інформатика, обчислювальна техніка та інших наукоємних галузей. Розвиваються компанії пов'язані з виробництвом комп'ютерної техніки. Так, 50-ті роки XX століття ознаменувалися розвитком комп'ютерних технологій. Заснована ще на початку XX століття американська компанія «IBM» в 1952 р. уперше в світі створила комп'ютер, що стало початком розвитку ери комп'ютеризації. У подальшому, на базі напрацьованих технологій була винайдена перша у світі комп'ютеризована система протиракетної оборони SAGE, яка в реальному часі аналізувала дані, що надходили з радарів, і забезпечувала наведення на ціль перехоплювачів.

Також на цьому етапі, зокрема, у 70-х роках з'являється культова на сьогодні корпорація «Apple». Заснована Стивом Джобсом вона стала першою американською компанією, чия капіталізація перевершила 1 трлн доларів США.

Такі чинники зумовили можливість та надали джерела для розвитку малого й середнього бізнесу. Значно підвищився рівень та значення підприємницької діяльності, змінилася система цінностей, що дало поштовх до виникнення нового типу фірмової культури та зв'язків між суб'єктами бізнесу.

Наступний етап – *етап трансформації* (1985 р. по сьогодні) ознаменувався розвитком ринкового середовища в колишніх централізо-